
ДАНИЦА

СРПСКИ НАРОДНИ
ИЛУСТРОВАНИ КАЛЕНДАР

за годину

2024

Бошко Сувајџић
главни и одговорни уредник

ТРИДЕСЕТ ПРВА
ГОДИНА

ВУКОВА ЗАДУЖБИНА
БЕОГРАД, 2024

Бранко Златковић

220 ГОДИНА ОД ПОЧЕТКА ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА (1804–2024)

ВУК КАРАЦИЋ У СРПСКОЈ РЕВОЛУЦИЈИ (1804–1813)

Почетком 1804. године у Шумадији Срби су палили турске ханове, док су Јадар и Рађевина били мирни све док гучевски хајдук, Ђорђе Ђурчија, није својеволјно напустио опсаду Београда и долетео у Мачву и Јадар да диже устанак. Средином јула 1804. његови момци запалили су Али-бегове дворе у селу Шурицама и побили су Турке. Утом је и Ђурчијин харамбаша, Симо Сарих из села Цикота, дошао у Тршић на конак. Тада је Стефан приступио устаницима, а његов син Вук Стефановић је сутрадан писао лозничком кадији: „Лозничкоме кадији, и свему џемату (општини) од раје Јадранске поздравље. И ми смо устали на зулум, то јест: на читлуксаибије и на субаше, и на остале зулумћаре, који цара и његова суда не слушају; а сви остали Турци, који су до сад међу нама мирно и поштено живили, нека се не боје ништа, већ нека сједе сваки на својој кући, и гледају сваки свој посао. Који пак не ће с нама пристати на ово, они данас нека изиђу иза вароши пред нас, да не палимо кућа и правим људма“ (Карацић 1969: 343). Тршићки књигоноша

нашао је пуну Лозницу. Турци су побегли преко Дрине. За њим су у варош ушли тршићки сељаци на челу са Симом Сарићем. Опустошили су град. На кадијино место поставили су трношког игумана Милентија, а на муселимово хајдука Митра Туфегџију. Војска је отишла даље и тек се улогорила у Смрдан Бари код Ковиљаче. Ђорђе Ђурчија тада је послао Стефана у Тршић, а уместо њега затражио је његовог сина, који је саставио писмо лозничким Турцима. Вук је, затим, постао Ђурчијин писар. Бивајући у непосредном контакту с Ђорђем Ђурчијом, Вук је, стога, и могао да на онако детаљан начин опише његову устаничку делатност, као и детаље његове смрти (342–348). Полазећи у Ђурчијин устанички логор, према домишљањима Сигфрида Капера, Вук је оставио оца у Тршићу, а тада је и у собичку куће сакрио свешчицу с песмама и бајкама које је био до тада забележио (1964: 276). Будући скупљач народних умотворина то лето провео је у логору покрај Дрине. Када су пошли на Лозницу било их је пет-шест стотина, а у Смрдан Бари (данашњој Бањи Ковиљачи) остало их је свега две стотине (Караџић 1969: 344). Да не би и даље бежали из логора Вук мисли да је Ђурчија измишљеном причом упослио доконе људе. Наиме, једно јутро јадарски старешина заповедио је да сва војска стане у параду, па је он изашао пред њих и стао је да говори: „Видите ли људи то брдо? Ја сам чуо у Њемачкој да је то био већи град и од Шапца и од Зворника, па су људи, пред што ће Турци обладати овом земљом, натрпали у њега пушака и топова, и барута и олова, и сабаља и ножева, и осталог свакојака оружја, па га засули земљом, па тако и остало и грабићи по њему порасли; него сад и онако смо беспослени, донесите трнокопе и лопате, да га откопамо, па

ћемо имати и град, и оружја и џебане; јер видите она бара за то удара на барут, што тече испод тог града, па ваља да је негде залило у барут“. Потом буљубаше одмах пошаљу у села људе да се донесе алат, па почну два-три дана с врха крчити и откопавати брдо. Но, утом су ударили Турци и војска се распршила, а Ковиљача је остала као што је била (Караџић 1852: 281). Испред Турака Бошњаци преплашени сељаци побегли су из Смрдан Бање у Тршић. Како сведочи негдашњи писар, а потом и хроничар, „неки вели: ’Ђе је сад моја жена?’ Неки вели: ’Ђе су моја ђеца?’ Неки вели: ’Ђе је моја мати, или сестра?’ (Караџић 1969: 344). И Вук је бежао. Међутим, у Тршићу су их дочекале војводе Михајло Недић и Јован Тимотић. Они су окупили триста бораца, па су још ту исту ноћ напали Турке у Лозници. Надмоћнији Турци десетковали су Србе. Погинуло је више од осамдесет пешака које је предводио Јован Тимотић, „а да им ноћ није помогла, ни један не би главе изнијо“. Коњаници, међу којима се изгледа налазио и Вук, једва су успели да измакну (345). Биће да је Вук мислио на овај трагични окршај онда када га је бивши руски посланик у Србији за време Првог српског устанка Константин Константинович Родофиникин у Петрограду 1819. године пресрео питањем: „Камо се ви у Србији да бијемо Турке?“, јер је мислио да је Вук аустријски Србин, пошто се опомињао да је у Србији за време његовог бављења онамо било врло мало писмених људи, а Вук му је представљен као аутор *Српској рјечника*. Вук му је одговорио: „Ја сам, ваше превасходитељство, био Турке у Србији и прије вас и послје вас“ (Караџић 1969б: 76).

Народ је бежао у збегове чак до Цера. У Тршићу Вук није затекао Стефанову дашчару. Предвођени

Бећир-пашом из Босне, Турци су је спалили. Стоку су му сву отерали, па је Стефан, који је догле иначе био имућан човек, сасвим осиромашео (Срезњевски 1987: 15; Капер 1964: 276). Умало да тада Вук свој повратак у Тршић није платио и главом. Док се скривао по шумарцима околo Жеравије ухватила га је турска патрола. Међутим, један из те чете препознао је Вука и враћајући му добрим за добро спасао му је живот. Наиме, на једном прелу у Тршићу тај је рекао нешто ружно једној девојци што је њу разљутило, па га је она ударила прелицом по глави, изнад обрве, од чега му је рана обилно крварила. Вук му је помогао да рану завије и да крварење заустави, али је остао велики ожиљак. Турчин је показао озледу и рекао Вуку: „Ти си Вуче мене једном спасао од сигурне смрти, а ја ћу теби сада спасти главу“. Вук је то поверио Јеверему Добриловићу из Тршића, који је био Вуков међаш и ортак, када је једном долазио из Беча у Тршић, а долазио је шест пута. Јеврем је то причао сину Љубомиру, који је живео деведесет година, а овај је то пренео Милораду Бањанцу који је казивање записао и објавио (Бањанац 1997: 24).

Јаков Ненадовић, командант Ваљевске нахије, оптуживао је Ђорђа Ђурчију да је он главни кривац томе што су Турци починили толику штету у Јадру и у Рађевини. Пизма између њих двојице окончана је Ђурчијиним убиством половином августа у Новом Селу. После Ђурчијине смрти, у Јадру и Рађевини изабрани су нови кнежеви, Анта Богићевић из села Клубаца и Вуков рођак Јефта Савић Чотрић из Тршића, а за господара они су признали царског Турчина Мехмед-капетана Видајића, пашу зворничког (Караџић 1969: 347–351). Вуку се није више миљило да остане у Тршићу, у коме је до почетка Првог српског устан-

ка, како је доцније тврдио, „најбезбрижније дане живота провео“ (Караџић 1988: 46). Запретивши да ће се одметнути у хајдуке, ако га не пусте да учи школу, Вук је добио родитељски пристанак: „Кад је тако, да ти је просто“. Обнављајући порушени дом Стеван и Јегда благословили су Вуков пут (Срезњевски 1987: 15). Није сасвим јасно утврђена година преласка у Сремске Карловце – 1804. или 1805, јер Вук двојако датира (Срезњевски 1987: 15; Караџић 1987: 728). Међутим, највероватније да је он у Карловцима провео 1805. и 1806. годину.

Када се, потом, пријавио да настави школовање у Карловачкој гимназији Вуку је речено да је као деветнаестогодишњак престарео и да је он за Србију већ спреман да буде поп, учитељ или писар (Срезњевски 1987: 16). У јесен 1806, Вук се упутио у Петрињу, код Сиска, где је намеравао да упише тамошњу гимназију. Биографу је саопштио да је тамо више шетао него што је учио, па се 1807. године вратио у Србију (Срезњевски 1987: 16–17). На другом месту пише да га је „биједно сиромаштво од наука разставило и у отечество одтерало“ (1965: 37).

Како је на Преображење 1807. године у Београд приспео и славни Доситеј Обрадовић, Вук пише да оде њему „једно момче које је имало велику жељу и дар к науци, а није имало с чим да иде да се учи, пређе из Њемачке у Бијоград и, знајући из Доситијеви књига да је Доситије велики љубитељ науке, и да је и он тако за науком чезнуо и мучио се, отиде к Доситију да му каже своју жељу и да га моли, или за савјет куда ће и како ће ићи да се учи, или да га препоручи Српском сенату, не би ли му што помогли у том. Ко би сад погодио како је Доситије примио ово момче? – Онако, као њега митрополит Видак у Бечу! Момче се није

могло начудити, шта га је снашло! и чудећи се и дивећи, јели могуће, да је то онај Доситије, који је онаке књиге писао, отиде унутра у Србију (1968: 23). Према општем мишљењу ово „момче“ могао је бити сам Вук.

У Вуковом одсуству буна на дахије прерасла је у Српски устанак за потпуно ослобођење од Турака. Устаници су освојили знатне градове, проширили су границе, заузели су Јадар и Рађевину. По повратку из Београда, Вук је неко време копао папрат у Тршићу, те је корењем хранио очеве свиње (Поповић 1987: 30). Тамошњу власт држао је Јаков Ненадовић коме је био потребан писар. Иако Вук није марио за Ћурчијиног убицу ипак је похитао у Лозницу. Био је сведок његове суровости и самовоље. Због неке ситнице тукао је нацаком рађевског војводу, кнеза Крсту Игњатовића који је годинама био много старији од њега и просед. Вук је онда био у Лозници, али се у онај мах није десио пред чадором где се то збило, него је био у канцеларији. Међутим, Крста му се после тужио говорећи: „Није ми жао што ме бије господар Јаков, него зашто да ме бије и његов слуга (неки Ћорђије, кога су звали *деришће*, и који је код Јакова од прилике био оно што се у Њемачкој код господе зове камердинер, па кад је Јаков викнуо да Крсту обале на земљу, и он га ударио ногом и песницом неколико пута)“ (Карацић 1969б: 83). Силни Ненадовићи нису уступали предност ни Карађорђу. Те 1807. у Лозници Прота Матеја Ненадовић причао је Вуку да је један од прве руске господе запитао српске посланике (Проту Матеју, Јована Протића, Петра Чардаклију) у Петрограду на свршетку 1804. године ко им је старешина у Србији? Прота је одговорио да они немају једног старешине него да нахије имају своје главаре који се између себе договарају

и саветују. На то им је Рус рекао да би ваљало да поставе Совјет. Вук се чудило Протином признању према коме он није признавао Карађорђа за главног господара и управитеља (53). У шатору команданта Јакова Вук је сусретао и слушао гусларе и певаче. Вук пише да се слабо кад ручало или вечерало без певача и „будући, да је и Г. прота Ненадовић радо слушао јуначке песме, тако су нам капетани избирали и доводили најбоље певаче из њиови кумпанија“ (Караџић 1986: 410).

Када је 1807. Правитељствујушчи совјет премештен из Смедерева у Београд, Карађорђе је наредио да Јадар и Рађевина пошаљу представника. Јадар је изабрао Јефта Савића Чотрића који је у Београд повео и рођака Вука (Караџић 1969б: 57). Приликом опроштаја, када је Вук са стрицем отишао из Тршића, између осталих, био је присутан и Филип Гргуревић, у калуђерству Филимон (Караџић 1989: 759–760). Он је био игуман манастира Троноше, а стрељан је потом 1844. због учешћа у Катанској буни (Бањанац 1997: 18, 30, 34).

Као један од малобројних писмених Вук је одмах постао писар у Совјету. Писао је и читао је многа писма. Опочиње се једног које је на свршетку 1807. патријарх цариградски писао Совјету и послао га по једном владици. У писму поручује да се Срби покоре Турцима. Сећао се Вук, такође, да су писма из Русије била натписивана: *Верховному вождю и иравитѣльсѣвуюјѣму совѣѣу*, а писма из Совјета Вук је отписивао без ичијег имена, потписом: *Правитѣльсѣвујушчи совјетѣ народнѣи Серѣски (или народа Серѣској)* (1969б: 59).

Окружен устанничким првацима, Вук је, иако млад, спознао и наличје јунаштва. Под штитом ратних заслуга они су се богатали и отимали о власт. Особито су се у томе истицали Младен

Миловановић, председник Совјета и бивши свињарски трговац, и његов кум Милоје Тодоровић, управитељ београдских бећара. Они су се, бележи Вук, „начинили у Биограду као дахије те пале и жаре по својој вољи“ (64). За то време Карађорђе је махом боравио у Тополи. Вук сведочи да су се Београђани дојали њега и да се нису радовали његовом доласку „једно за то, што је мало ко с њиме могао говорити, а друго, што су момци његови доста пута чинили по Биограду шта им је воља“. Вук је својим очима гледао 1808. како су Карађорђеви момци повалили једног човека у блато и истукли га колико су хтели, што је пројахао мимо њих на своме коњу кад су они сједили на клупи пред Карађорђевим (пре Мула-Јусуфовијем) конаком, па га окриве да их је попрскао. Совјетском писару се овај „неповољни и жалосни посао тако онда увртио у памет“ да се и после педесет година живо сећао несрећног човека и његовог коња: „како је био пошао доље низ чаршију како ће к цркви; па како су га они по том вратили, с коња скинули и у блато повалили. Човјек је овај био млад и по варошки лијепо обучен (имао је на себи плаветно цуде без рукава непостављено, као што су онда многи носили, и преко њега ћурче), и био је у Биограду жив до скоро и чини ми се да су га звали *Шашкин-Тошо*; а коњ му је био алатаст“ (65–66).

У Београду се Вук боље упознао са секретаром Совјета Иваном Југовићем који се тако назвао по косовским јунацима пошто је 1805. прешао из Аустрије у Србију, а њему је, заправо, право име било Јован Савић. Вук вели да он није чуо пре тога да је у Србији ко своје име „пређео док није Теодор Филиповић дошао у Србију (1805) и назвао се Божа Грујовић, а Јован Савић Иван Југовић (ваља да је изабрао име за пријестол Српски)“ (Караџић

1966: 636). Он је на Вука оставио јак утисак. За њега је Вук потом тврдио да је био „из реда најученијих и најпаветнијих Срба“ онога времена (108). Када су због политичких интрига Ивана Југовића истерали из советске службе, Вук је наговорио стрица Јефта Савића, у чијем је дому живео, да на конак прими и Југовића, који је потом Вука учио немачком језику. У то време њиховог суживота, Вуку припадају и неке заслуге за почетак рада устаничке Велике школе. Када је једном, изгледа у својству кућнога економа, отишао у дућан Јове Лутора (кога су тако звали што се говорило да никад не пости) тамо је на ћепенку пронашао гомилу старих књига на немачком и латинском језику, па је „замолио“ трговца да их „носи кући“. Није јасно да ли их је Вук купио или му је дућанџија књиге поклатио? Пошто је Југовић разгледао књиге једну је оставио себи, а другу је пружио Вуку да из ње учи немачки. Југовић је онда књигу, која је носила наслов *Историја свију народа од њосићања свијетиа до Христиа*, стао намах да ужурбано преводи са немачког на српски језик. Вуку најпренису биле знане намере његовог учитеља, али када је сву преведе, Југовић је рекао да ће да отвори Велику школу. Тако се испоставило да је Вук прву високошколску установу у обновљеној Србији снабдео, истина нехотице, првим уџбеником, а такође се, међу осталим полазницима, нашао и као њен ђак. Велика школа отпочела је радом 1808. године и то свечаним говором Доситеја Обрадовића *О дужном њочитијанију к наукама* који је прочитао из рукописа *Собранија разних нравоучијелних вештиј* (103–104).¹ Сима Милутиновић, који је крат-

¹ Доситеј је преминуо не издавши наставак својих *Собранија* из 1793. године. Рукопис је успео да објави Павле Соларић (*Мезимац њ Доситијеја Обрадовича, часиј вџора*

ко био учитељ у Великој школи (Караџић 1852: 842), стиховима је поздравио оснивање училишта и њеног врлог ђака:

„У истог је и Вук Јадранине
 Ближе с’ позно с књигом и са собом...
 Те с’ доможе идеалне жизни,
 Та Спасова царства небеснога.“
 (1993: 337)

Осим Вука Караџића, први ђаци били су: Карађорђевић син Алекса, Младенов сестрић Јовица, Миленкови синови Милан и Иван и пасторак Николче, син совјетника нахије Ђупријске Милосав, Стефан Новаковић из Смедерева, син смедеревског кнеза Новака, Милоје Божић из Чумића, син кнеза Боже Чумића, Милосав, син кнеза Милисав Ресавца, Максим Ранковић, Радован Дољанац из Остружнице, Лазар Арсенијевић Баталака. Вук наводи да су сви ови ђаци знали прилично да читају и пишу, осим Младеновог сестрића Јовице, за кога се приповедало да је у Срему водио слепце и кад је почео да иде у школу још је био у сремачком гуњу, а после неколико година Младен га је оженио Карађорђевоом кћерком Полексијом (Караџић 1969б: 104). Знаменит је Вуков опис Велике школе у којој није било клупа, него су ђаци унаоколо седели на слами. Њен први учитељ Иван Југовић из почетка није предавао ништа друго осим историје и рачуна. Историју је казивао ђацима из рукописа, те су је писали, па им је после тумачио. Уз историју често је говорио и о географији и о зид је био обесио неколико набаљених мапа. Рачун је предавао наизуст и Вук се

*Собранија разних нравоучишелних вештјеј в ѿолзу и увесеље-
 није, Будим, 1818).*

чудио колико је Југовић био у томе вешт, особито што се разломака тиче, јер је „штоно се у нас каже, и у дрвену главу могао би улити“ (104). У то доба, Вук је вероватно, како сведочи 1814, нашао једну „велику Пјеснарицу (од Качића) са латинским писменима печатану, коју, како сам узео у руке и видио да су пјесне, и баш онакове исте, какове наши Србљи код ватре сједећи уз гусле пјевају, одма сам почео сумњати да је господин Мушички с нама шалу проводио; а кад сам ону Пјеснарицу сву прочитао, онда сам тек почео његово намјерење догађати“ (1965: 37–38). Књигу *Разговор уједни народа словинскоја* Андрије Качића Миошића, која је Вуку предочила сврху скупљања српских народних песама, Љубомир Стојановић мисли да је Вук њу читао тек 1813. у Бечу (1987).

Како је већ и раније био киван на Доситеја Обрадовића, који је у устанничком Београду уживао највише поштовање и то од стране и самог Карађорђа, Вук је тражио прилику да му узврати за исказану незаинтересованост према полетном младићу и да му се наруга. Вероватно концем 1807. Вук је саставио прво оригинално дело – *Похвално слово Доситијеју* – које, нажалост, није сачувано. „Кад послѣје неколико мјесеци дође то момче (преобучено у Српске или у Турске аљине) опет у Бијоград, онда помисли у себи: ’Ајде још један пут да окушам срећу, само да видим Доситија јели онај исти’. Па онда сједе, те напише велико *похвално слово Доситијују*, у коме благодари Богу, што се родило у то пресрећно вријеме, кад је Доситеј на свијету постао, и свијећу просвештенија у народу нашему зажегао и мраке сујевјерја рашћерао и. т. д. па с тим словом управо к Доситију. Кад Доситеј прочита слово, а он устане, па загрли момче и стане га љубити, говорећи: ’Сине мој! Чим ћу ја тебе

даривати кад си ти мени овако лепо слово донео?’ – И послје млого разговора и комплимената, изиђе момче и отиде опет чудећи се (Караџић 1968: 23–24).

Већ на концу живота Доситеј Обрадовић је у устаничкој Србији запоставио књижевни рад, а посветио се испрва просветним, а онда и политичким пословима. Стога Вук Караџић подсмешљиво сумира Доситејев скроман књижевни опус који је настао у Србији. Он наводи: „а) да је писао неколико *ѿоученија*, која су се читала у цркви Бијоградској; б) 1808 године на ново љето стихове Рускоме цару и Родофиникину (који су наштампаани у Млецима, и може се рећи, да су најгори од свију његови стихова); в) надгробну бесједу и надгробни натпис покојноме Чардаклији; г) одговор на Југовићеве пасквиле; а може бити да је још који листић о чему написао, што нама није познато“ (21–22). Такође, Вук заједљиво додаје како Доситеј прве три године у Србији није имао никаква друга посла осим што је „учио оно једно дијете (*Алексу Карађорђевића*), па и то није га он све учио, него је ишло и у школу, а он га је само поучавао и с њим живљео“ (21).

Доситеј је у Србији стекао и политичке неистомишљенике. Нарочито се истицао Вуков учитељ Иван Југовић који је био аустрофилски оријентисан, те се противио Доситеју, за кога се сматрало да је привржен Русији. Међутим, Иван Југовић је још више нападао знатног устаничког дипломату, Петра Новаковића Чардаклију, за кога се веровало да је био најзаслужнији ширењу руског утицаја у Србији. Сматрало се да је Чардаклија довео и К. К. Родофиникина у Србију. Када је Чардаклија 1808. преминуо у Београду, његов одани пријатељ Доситеј саставио је натпис за његово надгробје.

Очито да је Вук Караџић имао добро памћење пошто је он Југовићу усмено пренео садржај епитафа. Југовић је, потом, написао више пародичних посмртница које је онда свуда околно обзнањивао. Неколики стихови тих песама које је опет Вук отр-гао од заборава гласе:

Овде лежи Чардаклија
В Сербском крилу гадна змија;
Арнаутин љути бјаше,
Скотски свагда и живљаше;
Закон, веру он погази,
Сербље браћу он омрази:
Мал се не зди его трудом,
Да с побију между собом.²
(1969δ: 106–107).

За време Доситејевог боравка у Србији, Вук једнако омаловажава и његову дипломатску делатност, приписујући му политичке интриге. Чак га је оптуживао за пропаст устаничке Србије. У вези с тим, он запажа да приликом дипломатске мисије у Влашкој Доситеј „није ништа знамени-тије учинио, него што је добио један свештенички златан крст; и што је дошао у Бијоград прије Петра и Миленка, и протолковао Црноме Ђорђију њиове интриге, и помогао и проћерати из Србије (и тим начином помогао да Србија прије пропадне), и по том постао попечитељ *духовних дјел и народна-іо ѿросвјешченија* и добио *іеіі сііоіііііііа дукаіііа* плате на годину. И ту је већ била риба ухваћена, и кључеви се нашли (нити је више требало мреже на трпезу метати, ни погурен ићи), али опет, по-слије три мјесеца, дође смрт и он своје господство

² Југовић је приповедао да је Чардаклија наговарао Карађорђа да убије Младена Миловановића и Милоја Петровића.

остави Југовићу, највећему непријатељу своме!“ (Карацић 1954: 69).

Многи изречени Вукови негативни ставови о Доситеју Обрадовићу одувек су били праћени пажњом, нелагодом и настојањима да се проникне у њихове мотиве. Међутим, живећи безмало читав век одвише тешко и оскудно и свакојако се довијајући да намакне средства за штампање сопствених издања, чини се да Вук Карацић није могао без зависти и тако олако да пређе преко великодушности коју су српске устаничке власти испољавале према старом учитељу и филозофу. У Вуковим казивањима о Доситеју Обрадовићу можебити отуда толико исказаног једа и нетрпељивости према старијем сабрату по перу.

Док је још био писар у Совјету Вук се разболео. Болела га је нарочито лева нога (Срезњевски 1987: 18). Пошто се болест све више погоршавала, Вук је напустио Београд и отишао је у Тршић. Лежећи тако, готово, укочен, Вука је посетила Ружа Тодорова, девојка из Тршића, његова пастирска љубав. Вук је није видео од 1804. Сећања о томе Вук је саопштио биографу: „Једанпут дође Ружа нашој кући, не знам зашто, хтео сам да је видим, и по мојој жељи она дође из кухиње у собу, где сам лежао. Пољуби ме у руку. Узмем је за руку и упитам: ’Јеси ли велика порасла?’ Она одговори: ’Ето видиш, велика сам’, па додаде: ’А куда си се ти одбио у свијет, оставио оца и матер! Да те није болест доћерала, не би ни сам кући дошао!’ Скоро тим речима се и завршио наш разговор“ (18–19).

Не могавши да преболи у Тршићу, Вук се уздао у помоћ минералне воде, па је 1809. отишао у бању Мехадију (данас Херкулану), недалеко од Оршаве у Румунији (Карацић 1852: 355; Срезњевски 1987: 18). У то време у Србији је буктао рат. Турци су незадрживо продирали. Тешко болесно, из Мехадије

однели су га у Нови Сад где је лежао у јавној болници (Кулаковки 1987: 44). Остао је тамо без ичије помоћи. Сви су заборавили Вука. Ипак се Вуку нашао спасилац у невољи. То је била милосрдна Новосађанка Марија от Станисављевић, жена педесетих година, богата трговкиња. Четири године касније, њој се Вук захваљује и посвећује јој штампани првенац. У Посвети *Мале њросјонародње славлено-сербске њјеснарице* (Беч, 1814) аутор описује у каквој се безнадежној ситуацији тада налазио: „Прије четири године дана, кад је мене највећа нужда, која смертнога на овоме свиету постигнути може постигла, (кад ме болест у убожеству напала) онда су мене презрели и оставили сви мои пријатељи и доброжелатељи, кои су, док сам ја здрав био и њи служити могао, мене љубили, посвојавали, и златна ми брда обећавали. – У таквом бедном состојанију прешавши ја из отечества моего у Цесарију да се лиечим, морао сам подлећи свим нуждама, којима су најнесрећнији људи овога свијета подложни, морао сам и ту у болници Ново-Садској (из милости Сербскога обштества) љета 1810га зиму презимети. Онда сте ВИ Благородна Госпоже! мени, кад сам хтео у топлице поћи, шедро даровали 150. Форинти. Мени као једноме најбеднијему човеку, кога никад прије, до онда, нити сте чули, ни видели!“ (1965: 33–34).

С тим новцем Вук се упутио у Будимску бању, али се ни тамо није могао излечити. Лева нога остала му је згрчена. Од тада па кроз читав живот спомагао се и ходао је једино уз помоћ дрвене ноге. Она му је и предодредила животни пут. Њеним споменом Вук је започео казивање свом руском биографу: „Е, ја овако мислим: без ове овде штуле, и без моје добре жене, и без племенитог Копитара, ја не бих био књижевник, а томе је припомогло и то што сам волео да путујем“ (Срезњевски 1987:

17). „Са својом штулом“, навраћао је потом Вук о њој разговор, „нисам могао мислити ни на коња ни на рат, те сам могао, хтео не хтео, навикавати, колико сам могао, на седење код куће. Да нисам имао штулу, био бих, можда, погинуо од Турака, као многи моји вршњаци; а моја штула ме је натерала да тражим мира, да мирно читам књиге, да мирно записујем на хартији оно што сам чуо и видео оком. Исто толико колико штула, задржавала ме је на месту и моја жена“ (19).

У то доба у Будиму и Пешти било је пуно Срба на школовању. У лето 1810, Вук је у Пешти упознао Луку Милованова Георгијевића, Саву Мркаља, Димитрија Фрушића, Јована Берића, Димитрија Давидовића. Милованов је завршио права, Фрушић и Давидовић су учили медицину, Мркаљ философију и математику, Берић филозофију. Сви су се они интересовали српским културним приликама. Но, и Вук је већ тада претресао културолошка питања. Са Савом Мркаљем и са г. Булићем он је код неког посластичара Стефана у Пешти разговарао о значају и улози Павла Соларића у српској књижевности (Караџић 1987: 519). Особито су Лука Милованов и Сава Мркаљ били посвећени реформи српске азбуке и српског књижевног језика.

У Пешти Вук је читао Мркаљеву књигу *Сало геделоѿа јера либо аздукоѿроѿрес* (1810), писану без јата и азбуком од 26 слова, а вероватно и необјављени спис Луке Милованова *Оѿиѿи насѿавлења к србској сличносречносѿи и слоѿомерју или ѿросоди*, па се он ширих погледа и с дрвеном ногом вратио у Београд крајем 1810. године. Савременици сведоче о Вуковом незадовољству из тих дана. Док се он болестан тешко кретао уз помоћ штуле његови другови из Велике школе постали су чак војводе – Милосав Здравковић у Ресави, Илија

Чарапић у Гроцкој, Јеврем Ненадовић у Тамнави. Потоњи историчар Првог српског устанка, Лазар Арсенијевић Баталака, такође његов школски друг, говори је како су Вука тих дана „због његовог брезобразлука и неразумног поведења за безбожника држали“ (Поповић 1987: 47). Но, убрзо је Вук постављен за учитеља у београдској основној школи. Међутим, педагошки рад није га испуњавао. Свом биографу је поверио да он није био онакав учитељ какав је желео да буде, али да се већ тада опајало његово знање народног језика, па су га другови, већином из Мађарске, сматрали зналцем српског језика. Такво мишљење, зборио је Вук, подстицало је његово самољубље, па он није пропуштао ниједну прилику да оправда такво добро мњење о сопственом знању језика. Пажљиво је, стога, слушао народни говор и почео је марљиво да бележи занимљиве језичке појаве (Срезњевски 1987: 20–21). Из тог периода потиче познанство и побратимство његово са песником Симом Милутиновићем Сарајлијом који је онда по Београду једнако ишао босоног (Караџић 1987: 145). Вук пише: „Ја смо и г. Симо Милутиновић живљели у Србији за време Црнога Ђорђија као два рођена брата, један смо другога звали братом, и његова је мати мене звала сином“ (2014: 310). У пролеће 1811. године они су се договорили да Вук састави историју Карађорђевог буне у прози, а Милутиновић да се лати стиховане хронике (Ђорђевић 1893: 31). Сима, међутим, задуго није имао никаквих вести о побратиму откако је Вук 1811. отишао за управника царине у Кладово. О њему је тек понешто дознао од Јефте Савића Чотрића када је овај једном дошао у Београд из Кладова, где је иначе био закупац ђумрука и старшина оног краја (Милићевић 1888: 830). Пред Симом Милутиновићем, који је тада „ципеле и

чарапе носити почео“, Јевта је рођака најпре правдао захтевним царинским послом. На то му Сима није давао за право, тврдећи да ако је дању толико заузет онда је могао барем увече да што напише побратиму и да му по Јефти пошаље за Београд. Јефта му је одговорио: „Али да је теби знати како се је и гди (*Вук*) наместио у квартир, и сам би онако желио. – Какве две служавке имаде, кое га дан и ноћ служи, како две виле! Да већ вели онаке бити могу, а друкчије и лепше не! – Оне га свлаче и облачу – постељу намештају, и јести му доносе. – Шњима ти он све свое сувише време проводи, кое му прекодневни други послови допусте.“ – „Те то ли је узрок“ – рече Сима, помисливши у себи: „да је с лучем тражио, неби боље десио. Проћи га се дакле! Сад верујем да баш нехма кад! Чудим се како и јести времена има. А већ знам да ко и зец са гледећим и отвореним очима спава, да му красавице испред очи не ишчезну“ (Карацић 1987: 145–146). У том периоду Милутиновић је позајмио од побратима и своту новца који је био потребан њему или његовом оцу Милутину, јер се Вук у Крајини заимао од уносног царинског посла и трговине сољу и памуком. Зајмом је помогао и Стефана Живковића (153) који се 1811. оженио Вуковом сестром од стрица Савком, кћерком Николе Тодоровића Чаркације, богатог шабачког трговца (Стојановић 1987: 14; Добрашиновић 2006: 34). Вуков зет стекао је надимак – Телемах, јер је баш у Крајини, док је био у војсци, с француског на српски језик преводио књигу камбрејског архиепископа Фенелона *Прикљученија Телемака сина Улисева* коју је негда случајно купио у Краљеву (1814: V). Живковић је писмом позивао Вука да дође из Кладова у Брзу Паланку да заједно преводе књигу: „Осим једног Телемаха други при себи книга неимам. Њега читали би, преводили би“ (Карацић 1987: 146). Но,

Вук се у Кладову приближио породици крајинских кнежева Карапанџића. Пошто је војвода крајински Миша Станковић Карапанџић умро у лето 1811 (Милићевић 1888: 233), Вук се особито спријатељио с његовом удовицом Саром која је утеху налазила у Вуковом друштву и у разговорима с духовним човеком којих није било одвише у устаничком Кладову (Поповић 1987: 49–51).

Већ 1812. Вук је мање у Кладову, а више путује на коњу по читавој Крајини и уређује граничну трговину сољу због чега му стижу и похвале из Београда. Пишу му из Правитељствујушчег совјета да им је по вољи што „сте уредили за трговце наше да ниједном слободно ние у Влашку ићи и сол капарисати путем и проче све како сте уредили разумели смо, то је све добро“ (Караџић 1987: 163). У то доба Вук је решавао молбе незадовољних трговаца. Због наплаћивања прекомерне скеларине за 127 денака памука примио је и приговор оршавског трговца Теодора Деметра Тирке, будућег бечког добротинитеља и кума, супруга Марије Тирке, из породице Демелић (164). Исцрпљен путовањима и приметном службом, Вук је молио негдашњег великошколског професора Миљка Радоњића, а онда Карађорђевог попечитеља, да се заузме за његов премештај. Овај му је саветовао да се стрпи до конца 1812, а за унапред утешно му је обећао: „Ја признајући Твоју способност от једне, а и слабост телесну от друге стране, нећу изоставити пособсвовати, да до спокојниег и состојанију Твоем сходног начина живота допреш“ (151). Да ли да лично моли за премештај или којим другим послом углавном Вук је исте године био у Београду. Тада му је дошао изасланик Ружиног оца Тодора, па вели: „Ишту људи Ружу“ и напомене му давнашњи уговор њихових родитеља, по коме је Вук био први Ружин заручник, тако да ни

сад, кад је други проси, неће да је дају док не сазнају шта ће Вук рећи. Вук је одговорио да њему није до женидбе, а она нека се удаје и пожелео јој је од Бога срећу. С таквим одговором изасланик се вратио у Тршић – и Ружа се удала. Није била жива у моменту када је Вук казивао своје житије биографу Срезњевском (1987: 19).

У писму кнезу Михаилу Обреновићу, 20. маја 1842, Вук наводи да га је Совјет 1812. послао као комесара с особитим налозима у Неготин и да је оданде ишао по заповести вожда Ђорђија Петровића у Видин Мула-паши ради којекаквих договора (Караџић 1993: 845). У Неготину, Вук се спријатељио са Хајдук Вељком Петровићем коме је доцније посветио и најживописније странице свог биографског опуса. У гласовитом Житију крајинског војводе и командана Неготина, Вук саопштава да је Хајдук Вељко послат из Бање у Неготин 1811. уместо Мише Карапанџића. Дошао је у Неготин без ичега, али се потом обогатио, јер је 1812. откупио од Совјета скеле и ђумруке и тај је добитак готово сав поделио са својим бимбашама и буљубашама.

Осим тога што је Вук свакодневно био обузет царином и трговином, вероватно у орташтву са Хајдук Вељком, он није заборавио нити обећање дато Сими Милутиновићу у Београду о писању историје Карађорђевог буне. Познији опис несрећне битке на Чегру 1809. Вук је дао према сведочењу јединопреживелог учесника боја. Када је ресавски војвода Стеван Синђелић схватио да су Турци овладали и да је битка изгубљена он је запалио џебану и дигао је у ваздух и себе и своје саборце, као и Турке који су већ били испунили шанац и чупали се са Србима за вратове. „Тако изгину сви Ресавци, којијех је, као што се онда говорило, било

око 3000³, само сеиз кнеза Стефана, младо и врло црномањасто момче, узјаше на кнежева хата, и умијешавши се међу Турке, који су мислили да је циганче и сеиз каквог Турског поглавице, остане у животу и дошавши међу Србе каже како је било.“ Ово момче је после добегло код Хајдук Вељка у Неготин и с њим је Вук говорио о том догађају (Карацић 1969б: 71). Слушао је и народне песме из тог краја. Многе „женске“ песме славиле су Хајдук Вељково јунаштво, а особито су спомињале и његове љубавне авантуре. На пример песму *Дјевојка са итри љубовника* чуо је у Неготину од Турчина Дервиш-бега који је за Пасманџина (Осман Пазван-Оглуа) времена био субаша по Тимоку. За ту песму – која је почињала стиховима: „Кажу Радо, кажи брати, / Кол’ко имаш љубовника? / Ја *iu* имам тројицу“ – Вук је напоменуо да она нагиње бугарском дијалекту, јер се у њој јавља заменички облик *iu* уместо српског *их*, а у последњем стиху придев *мил* уместо *мио* или *граї* (Карацић 1975: 316). Пошто је у детињству заволео народне песме и приче које су у његовом дому певали и казивали многи Херцеговци, Вук је у Кладову (1811), Неготину и Брзој Паланци (1812. и 1813) с великом жељом и радошћу слушао песме и тражио је и призивао је певаче. Купио је и гусле које је држао у кући. Осим многих војника који су му певали, особито је волео да слуша Арсенија Станојевића из Мачве, јер је врло лепо знао да пева уз гусле. Само је зато он то момче држао код себе у служби као кувара (Карацић 1986: 410). Близу Неготина, више села Чжанова и испод извора Царичине налазила се бара над којом су се издизале рушевине. Вук је видео те зидине за које се у Крајини приповедало

³ Турци су после од њихових глава сазидали кулу крај Ниша.

да су то остаци старе цркве која је била начињена на гробу Марка Краљевића. Према казивањима у тој бари крај Дунава заглибио му се коњ Шарац када се он на страни Турака борио против Влада. А откуда Марко међу Турцима то Вук управо није знао, само је пренео да Срби приповедају да се он свађао с оцем Вукашином када је овај убио младог Уроша и да је онда отишао међу Турке, па га је турски цар посинио и због његове храбрости веома га је волео (Карацић 1965: 108).

Премда је Вук, у то време, једнако путовао, био је изложен опасностима. Вребали су га хајдуци, јер је преносио замашне своте од наплаћених скеларина. Извесни Михаило Павловић пише да је дочуо од неког Влада да су се хајдуци распитивали о њему: „Кудае онаи кои настои над свим ђумруцима?“ и упозоравао га је да се припази када од Неготина до Брзе Паланке или отуда до Кладова путује (Карацић 1987: 161). Бивајући час овамо час онамо Јефта Савић неодређено му је адресира писмо „у Кладово или гди буде“. Пише му да чим прими писмо да одмах „где био да био“ дојури у Брзу Паланку, јер треба да га замени на месту команданта града, пошто му је Врховни вожд наложио да иде у Београд, па у Тополу и даље у Софију на преговоре с Челеби-ефендијом (159–160; *Деловодни йројшокол* 1988: 116). Уместо траженог премештаја Вук је похитао у Брзу Паланку. Осим дужности управитеља до Јефтиног повратка Вук је наименован и за судију. Он је те дужности у Брзој Паланци обављао све докле год Турци нису 1813. године на онај крај ударили, па га је сменио Милутин Петровић (Карацић 1993: 845). Као и претпрошле године у Београду док је учио децу, ни сада није био нимало заинтересован за свој нови позив. На судским заседањима њега је мало интересовао случај, тек колико да се нека-

ко реши, а више је пажње обраћао на језик којим парничари, крајински сељаци, говоре. О томе сведочи: „Особито ми је било корисно време кад сам у лето 1813. године био судија у Брзој Паланци. Ту сам пажљиво слушао сељаке кад се суде, па сам сваку непознату ми реч одмах бележио на хартији, без икаквог књижевног циља, о коме тада нисам ни сањао, него онако, за себе“ (Срезњевски 1987: 21). Највероватније да му је тада допао руку и један велики *Россиски Пјесеник*. Читајући у њему различите песме, Вук се запитао: „Да ли сами (*једини*) Руси оваку и оволику књигу имају? Или и други народи имају, а ми сами Србљи немамо?“ (Караџић 1965: 38; Поповић 1987: 53)

Међутим, лета 1813. очекивала се одсудна офанзива Турака на Србију. Хајдук Вељко Петровић се припремао за одбрану и вршио је припреме. Пошто с осталим нејаким народом Вељко испрати и своју жену са снајама и децом у безбеднији Пореч, дошао му је један пријатељ и спазивши по соби различите „сребрне наките коњске и друге којекакве скупопцјене ствари“, он је упитао Вељка: Зашто и то није послао са женом у Пореч? По свој прилици, овај пријатељ био је лично Вук, коме је Хајдук Вељко карактеристично одговорио: „Нека жене носе и чувају њиве кошуље и чарапе, и платно и пређу и плетиво; а ово су ствари јуначке, које сам ја на сабљу добио, и сад са сабљом ваља да и чувам; а који то није кадар сабљом чувати и бранити, није га вриједан ни имати. Срамота би било, да Турци дођу у моју кућу, па, код толке славе и имена мога, ништа у њој да не нађу“. Како се у тај мах Вук приправљао за пут у Београд, ваљда и због тога да за пријатеља иска помоћ од Совјета, Вељко га је задржавао, говорећи му: „Ми смо овђе доста весели дана заједно провели, остани и сад да раздијемо Капетан-пашу (за кога се говорило да

ће с војском на Неготин ударити), па барем и славу да дијелимо“. Вук је подозревао, јер се прочуло да се на Неготин спремало 15000 турских војника, а био је упознат и о томе да под Вељковом командом нема више од 3000 војника који, при том, нису били сви размештени у Неготину него су се налазили одељени и у Брзој Паланци и на Великом острву (Карацић 1969: 72). У одсуству Јефте Савића Чотрића и сам је, према Вождовој заповести, командовао уређивањем шанца недалеко од Брзе Паланке у коме је требало да буде триста бораца и старао се да се „женско и ситно мушко“ уклони преко планине у Мајданпек (Карацић 1987: 166). Стога је он запитао Вељка о томе како он мисли да разбије Турке, а војвода му је намах исказао ратни план: „Е! како? извешћу моје солдате и бећаре пред њи, па ћу им ј... матер“. Знајући добро да осим јуначког срца некад треба послушати и памет, Вук је убеђивао Вељка да не чека Турке у Неготину, већ да изађе пред њих и да у случају неуспеха обезбеди одступницу по бусијама у планини: „Али сад не ће ударити на тебе само судаше, него ће доћи царска војска, и довући убојне топове и кумбаре; зато може бити, да би боље било, да се ти не затвораш у Неготин, него да начиниш још један мали шанчић ње у планини, а овђе да наредиш само толико пјешака, колко је потребно за чување шанчева, и да им поставиш добре уреднике; па кад Турци ударе на Тимок, а ти изиђи, те и дочекај тако с бећарима и са солдатима, па ако и разбијеш, а ти ајде опет у Неготин, ако ли тебе Турци разбију, не иди више у Неготин, него са свим коњицима и с осталом војском, што је сувише у шанчевима, иди у планину; па ће се Турци тебе из планине с 1000 људи више дојати, него да имаш 10000, па да те овђе опколе.“ На то се Вуково надмудривање с Турцима Хајдук Вељко грохотом насмејао, гово-

рећи му: „Е! ти си се поплашио од Турака. Моли се ти само Богу, да Турци ударе, па кад дођу моји козаци с Тимока, и реку: ето Турака, онда ћу ја припасати сабљу и узјати Кушљу⁴, па идем у поље преда њи, а ти вичи Петра кључара, нека ти донесе олбу пеленаша, па ево овђе сједи те пиј, и узми дурбин, те гледај, како ћу ја њима да ј...м матер“ (Карацић 1969:72–73).

Неколико дана затим, Вук је отишао у Пореч и оданде у Београд, а Хајдук Вељко је остао у Неготину по старом. У Београду Вука је дочекала општа неизвесност. Карађорђе је у јулу преко војвода објавио народу ратну прокламацију, јер се турски напад на Србију очекивао са четири стране, са по 80.000 бораца из сваког правца (Бура 2003: 112). Тамо није застао у животу учитеља Ивана Југовића. Претходно, већ у марту, писао му је из Београда у Неготин зет Стефан Живковић: „Ново си чуо дае Југович отишао к Савићу! – дог даму опрости“ (Карацић 1987: 157). Очекујући повратак у Крајину Турци средином јула 1813. нападну Неготин. Вељко се храбро бранио. Чим је видео да ће да остане без џебане, он је писао Совјету да му је пошаљу. Из Београда одмах му пошаљу „по оном истом пријатељу, који му је говорио, да се не затвара у Неготин“, односно по Вуку, „једну лађу топовски танета, и наредe, да се барута и пушчане џебане узме из Пореча, и да му се како пошаље, ако буде могуће“. Но, све то стигне доцкан у Пореч (Карацић 1969: 74). Хајдук Вељко је погинуо на шанцу 10. августа, погодио га је турски тобџија. Пет дана после његове смрти Срби су оставили Неготин и побегли су у Пореч. Отуда је Сара Михаиловна Карапанџић писала Вуку, 28. августа, и молила га је да се он за њу заузме

⁴ Тако се звао Хајдук Вељков најмилији коњ.

у Совјету код Јакова Ненадовића да им пошаље пасош за пут у Београд (Карацић 1987: 168). Али, ни Вук није стигао тада до Пореча који је пао у ноћи између 20. и 21. септембра. Карађорђе је напустио земљу 21. септембра 1813. Када се то прочуло, настала је општа беганија из Београда и из читаве Србије. Турци су незадрживо напредовали преко Дрине. У похари Тршића нестала је Вукова мати Јегда, а у опкољеној Лозници, на коју су јуришали зворнички Турци, међу војницима војводе Петра Николајевића Молера били су и Вуков отац Стефан и његов млађи брат Михаило. Устаници су храбро и дуго бранили град. Међутим, када су Турци прекинули доток воде у српски шанац, легендарни војвода Петар Николајевић Молер је, према особитим сазнањима Вука Карацића, потражио помоћ писмом које је написао сопственом крвљу, јер нити је имао мастила нити довољно барута за расипање. Лишен помоћи, Молер је ослободио војнике заклетве и одлучио се за ноћни пробој (1969б: 95). Бежећи из Лознице множина војника је погинула. Међу жртвама био је и Вуков брат Михаило. О његовој смрти Вук је доцније казивао Феликсу Каницу (1989: 387). Стефан је преживео, али је ослепео од праска кумбаре. Растављеног од жене, чија је судбина остала незнана, слепог Стефана повео је са собом синовац Обрад Томић кога је Вук помињао у *Српском рјечнику* (1852: 570). Негде успут, сусрели су се отац и син, јер је Вук са Стефаном Живковићем и Савком бежао према Београду. Почетком октобра 1813, негде код Ритопека или Гроцке, превезли су се преко Дунава у село Омољицу код Панчева (Добрашиновић 2006: 32). Према ондашњим аустријским прописима провели су око три недеље у карантину. За то време, уз Вукову помоћ, Стефан Живковић приводио је крају превод Фенелоновог

Телемаха (Витезовић 2015: 108). „Барем од све муке неби ли немецки научио“ Вук се упутио у Беч (Карацић 1965: 38). Исцрпљеног оца оставио је у Сремским Карловцима, а он се у друштву са Живковићем и Савком задржао у Земуну, где је трговцу Николи Павловићу позајмио 57 дуката. Дуг је наредне године наплатио Вуков повереник Јован Себастијановић, али износ никада није предао Вуку (Стојановић 1987: 181). Према томе, Вук на пут у неизвесност није пошао неприпремљен. Напротив, он је предузео пут у Беч са знатном уштеђевином коју је стакао у Крајини, претежно у уносним пословима са Хајдук Вељком. Као илустрација нек послужи писмо којим војвода крајински заповеда Вуку да пропусти три лађе које плове из Немачке у Турску, јер им је он већ наплатио ђумукрину 1500 гроша (Карацић 1987: 163).

Приспевши у аустријску престоницу, крајем новембра 1813, Вук се са зетом и сестром најпре сместио у бечком предграђу Ландштрасе у коме ће остати да живи до краја живота (Гавела 1964), а промениће двадесетак станова.

Извори

- Бањанац, Милорад. *Вук и Вуков завичај*. Тршић, 1997.
- Бура, Никола. *Србија и свей у време Првој српској усџанка (1804–1813), хронолоиџа – доаћаји и личносџи*. Београд: Теовид, 2003.
- Витезовић, Милован. *Вук наш насушни*. Нови Сад: Православна реч, 2015.
- Гавела, Ђуро. „Вукови станови у Бечу“. *Ковчежић*. Књ. 6. Београд: Вуков и Доситејев музеј, 1964.
- Деловодни љројџокол Карађорђа Пејировића 1812–1813*. М. Недељковић, М. Станковић, ур. Крагујевац – Топола, 1988.
- Добрашиновић, Голуб, ур. *Вук љод љрисмојџром љолицџе*. Београд: Вуков сабор – Рад. 1986.
-

- Добрашиновић, Г. *Вук у слици и речи*. Београд: Просвета, 2006.
- Ђорђевић, Ђорђе С. *Сима Милутиновић Сарајлија (1791–1847)*. Београд, 1893.
- Живковић, Стефан. *Прикљученија Телемака сина Улисева Фенелоном, Архиејискојом Камбрејским сјисана*. С француског превео Стефан Живковић. Част прва. Беч, 1814.
- Каниц, Феликс. *Србија, земља и сјановнишиво I*. Београд: СКЗ, 1889.
- Капер, Сигфрид. „Некролог Вуку“. *Сусрећи с Вуком*. Г. Добрашиновић, Б. Маринковић, ур. Нови Сад: Матица српска, 1964, 274–279.
- Караџић, Вук Стеф. *Српски рјечник исјумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*. Беч, 1852.
- Караџић, Вук С. *Из исјорије Првој српској усјанка*. Р. Перовић, ур. Београд: Народна књига, 1954.
- Караџић, В. С. *Пјесарица 1814. и 1815. Сабрана дела Вука Караџића*. Књ. I. В. Недић, ур. Београд: Просвета, 1965.
- Караџић, В. С. „Српски рјечник (1818)“. *Сабрана дела Вука Караџића*. Књ. II. П. Ивић, ур. Београд: Просвета, 1966.
- Караџић, В. С. „О језику и књижевности II“. *Сабрана дела Вука Караџића*. Књ. XIII. М. Павић, ур. Београд: Просвета, 1968.
- Караџић, В. С. „Даница 1826, 1827, 1828, 1829, 1834“. *Сабрана дела Вука Караџића*. Књ. VIII. М. Павић, ур. Београд: Просвета, 1969.
- Караџић, В. С. „Историјски списи II“. *Сабрана дела Вука Караџића*. Књ. XVI. Р. Самарџић, ур. Београд: Просвета, 1969б.
- Караџић, В. С. „Српске народне пјесме I“. *Сабрана дела Вука Караџића*. Књига IV. В. Недић, ур. Београд: Просвета, 1975.
- Караџић, В. С. „Српске народне пјесме IV“. *Сабрана дела Вука Караџића*. Књ. VII. Љ. Зуковић, ур. Београд: Просвета, 1986.
- Караџић, В. С. „Преписка I 1811–1821“. *Сабрана дела Вука Караџића*. Књ. XX. Г. Добрашиновић, ур. Београд: Просвета, 1987.
- Караџић, В. С. „Преписка II 1822–1825“. *Сабрана дела Вука Караџића*. Књ. XXI. Г. Добрашиновић, ур. Београд: Просвета, 1988.

- Караџић, В. С. „Преписка III 1826–1828“. *Сабрана дела Вука Караџића*. Књ. XXII. Г. Добрашиновић, ур. Београд: Просвета, 1989.
- Караџић, В. С. „Преписка VI 1837–1842“. *Сабрана дела Вука Караџића*. Књ. XXV. Г. Добрашиновић, ур. Београд: Просвета, 1993.
- Караџић, В. С. *Срди сви и свуда*. Д. Иванић, ур. Андрићград: Андрићев институт, 2014.
- Кулаковски, Платон. *Вук Караџић његов рад и значај у српској литератури*. Београд: Просвета, 1987.
- Милићевић, Милан Ђ. *Поменик знаменијих људи у српској народа новијеј годџа*, Београд, 1888.
- Милутиновић, Симо Сарајлија. *Сербијанка*. Д. Иванић, ур. LXXXVI, књ. 573. Београд: СКЗ, 1993.
- Перовић, Радослав. *Из историје Првој српској усџанка*. Београд: Народна књига, 1954.
- Поповић, Миодраг. *Вук Сџеф. Караџић*. Београд: Нолит, 1987.
- Срезњевски, Измаил Иванович. *Вук Сџефановић Караџић*. Београд, 1987.
- Стојановић, Љубомир. *Живој и рад Вука Сџефановића Караџића*. Београд: БИГЗ, 1987.
-